

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

УДК 378(575.1)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.12635988>

Стратегія просування цілей сталого розвитку: виклик для університетів України та Німеччини

Ткачук Станіслав Іванович

Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри професійної освіти та технологій за профілями, факультет інженерно-педагогічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, 20300, Stanislav660@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5077-5865>

Кравченко Катерина Аркадіївна

Викладач кафедри професійної освіти та технологій за профілями, факультет інженерно-педагогічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, вул. Садова, 2, м. Умань, 20300, k.a.kravchenko@udpu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9914-4765>

Прийнято: 14.06.2024 | Опубліковано: 03.07.2024

***Анотація:** У статті досліджено стратегії просування цілей сталого розвитку, виклики для університетів України та Німеччини. Мета полягає у дослідженні та порівнянні стратегій, які використовуються університетами України та Німеччини для інтеграції цілей сталого розвитку (ЦСР) в освітні, дослідницькі та адміністративні процеси. У роботі використано такі методи, як аналіз, синтез, узагальнення. У нинішніх умовах глобальних викликів, таких як зміна клімату, соціальна нерівність та економічні кризи, університети виступають ключовими гравцями в підготовці нових поколінь до вирішення цих проблем.*

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ: НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Анотація охоплює порівняльний аналіз стратегій, які використовуються університетами України та Німеччини для інтеграції ЦСР у свої освітні, дослідницькі та адміністративні практики. Дослідження підкреслює значення національних контекстів, особливо з огляду на соціально-економічні та політичні умови, що впливають на реалізацію ЦСР у цих двох країнах. В Україні, що зіткнулася з викликами постійних реформ та економічних труднощів, університети змушені шукати інноваційні підходи до впровадження ЦСР. Натомість Німеччина, як одна з провідних економік світу, має більші ресурси та усталені структури для реалізації цих цілей. Особлива увага приділяється практичним підходам і новаторським ініціативам, які сприяють підвищенню екологічної свідомості серед студентів та викладачів. Це включає створення міждисциплінарних навчальних програм, впровадження принципів сталого розвитку в наукові дослідження та підтримку екологічно відповідальної поведінки в університетських спільнотах. Дослідження також розглядає роль міжнародної співпраці, обмін досвідом та спільні проекти між університетами України та Німеччини як ефективні засоби досягнення ЦСР. Виявлення кращих практик у цій сфері допоможе університетам обох країн не лише успішно інтегрувати ЦСР у свої системи, а й сприяти глобальній стійкості та розвитку. Таким чином, основна мета даної роботи полягає у визначенні ефективних стратегій і рекомендацій для підвищення ролі університетів у просуванні цілей сталого розвитку, що є важливим елементом у забезпеченні сталого майбутнього для всіх.

Ключові слова: *інтеграція сталого розвитку в освітні програми, взаємодія закладів освіти з громадськістю, міжнародне академічне партнерство, стратегії управління змінами в освіті.*

ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ:
НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Strategy for promoting sustainable development goals: a challenge for
universities in Ukraine and Germany**

Tkachuk Stanislav Ivanovych

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Professor of the Department of Vocational Education and Technologies according to the Profiles, Faculty of Engineering and Pedagogical Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova Str., Uman, 20300, Stanislav660@ukr.net, <https://orcid.org/0000-0001-5077-5865>

Kravchenko Kateryna Arkadiivna

Lecturer at the Department of Vocational Education and Technologies according to the Profiles, Faculty of Engineering and Pedagogical Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, 2 Sadova Str., Uman, 20300, k.a.kravchenko@udpu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-9914-4765>

***Abstract:** The article examines strategies for promoting the goals of sustainable development, a challenge for universities in Ukraine and Germany. The aim is to investigate and compare the strategies used by Ukrainian and German universities to integrate the Sustainable Development Goals (SDGs) into educational, research and administrative processes. The work uses such methods as analysis, synthesis, generalization. In the current environment of global challenges such as climate change, social inequality and economic crises, universities are key players in preparing new generations to solve these problems. The abstract covers a comparative analysis of the strategies used by Ukrainian and German universities to integrate the SDGs into their educational, research and administrative practices. The study highlights the importance of national contexts, especially with regard to the socio-*

economic and political conditions affecting the implementation of the SDGs in these two countries. In Ukraine, faced with the challenges of constant reforms and economic difficulties, universities are forced to look for innovative approaches to the implementation of the SDGs. Instead, Germany, as one of the world's leading economies, has greater resources and established structures to realize these goals. Special attention is paid to practical approaches and innovative initiatives that promote environmental awareness among students and teachers. This includes the creation of interdisciplinary curricula, the introduction of sustainable development principles into scientific research, and the support of environmentally responsible behavior in university communities. The study also considers the role of international cooperation, exchange of experience and joint projects between Ukrainian and German universities as effective means of achieving the SDGs. Identifying best practices in this area will help universities in both countries not only successfully integrate the SDGs into their systems, but also contribute to global sustainability and development. Thus, the main goal of this work is to identify effective strategies and recommendations for increasing the role of universities in promoting the goals of sustainable development, which is an important element in ensuring a sustainable future for all.

Keywords: *integration of sustainable development into educational programs, interaction of educational institutions with the public, international academic partnership, strategies for managing changes in education.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями (Вступ). В сучасному світі, де соціальні, економічні та екологічні виклики стають все більш актуальними, досягнення Цілей сталого розвитку (ЦСР), визначених ООН, стає пріоритетом для багатьох країн. Університети, як центри знань, інновацій та підготовки

майбутніх лідерів, відіграють важливу роль у просуванні цих цілей. Вони можуть виступати рушійною силою змін, інтегруючи принципи сталого розвитку у свої освітні програми, наукові дослідження та суспільні ініціативи.

Україна та Німеччина, незважаючи на різний історичний та соціально-економічний контекст, зіткнулися з подібними викликами щодо імплементації ЦСР у систему вищої освіти. Українські університети перебувають на стадії трансформації, активно шукаючи ефективні шляхи інтеграції принципів сталого розвитку у свою діяльність. Німецька система вищої освіти, більш розвинена, вже продемонструвала успішні приклади реалізації ЦСР, але також стикається з потребою адаптації до нових викликів та змін. Ця тема дослідження спрямована на глибокий аналіз існуючих стратегій просування цілей сталого розвитку в університетах обох країн, виявлення спільних проблем та можливостей для співпраці. Вивчення досвіду Німеччини може служити цінним джерелом для розробки ефективних підходів в Україні, сприяти обміну знаннями та найкращими практиками між країнами.

Детальне дослідження включатиме вивчення конкретних ініціатив університетів обох країн, оцінку їхнього впливу на досягнення ЦСР, а також ідентифікацію бар'єрів та успішних стратегій, які можна адаптувати та впровадити на практиці. Такий підхід дозволить зрозуміти, як університети можуть найбільш ефективно сприяти сталому розвитку у своїх країнах і в міжнародному контексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (Огляд літератури). Значна кількість дослідників вивчали стратегії просування цілей сталого розвитку. Зокрема, Р. Березовський аналізує різні типи правозахисних організацій та їхню діяльність, спрямовану на досягнення цілей сталого розвитку (ЦСР). Науковець висвітлює ключові напрями роботи цих організацій, включаючи освітні програми, адвокацію та співпрацю з урядами та міжнародними організаціями,

що є важливим аспектом для розуміння ролі громадського сектору в реалізації ЦСР [1]. А. Богдан розглядає специфіку маркетингових стратегій для просування продукції в умовах війни. Хоча робота зосереджена на комерційному аспекті, її висновки можуть бути корисними для університетів, які прагнуть адаптувати свої стратегії сталого розвитку в умовах нестабільності та кризи [2].

І. Болотіна досліджує ефективні стратегії виходу на міжнародні ринки, акцентуючи увагу на важливості адаптації маркетингових підходів відповідно до культурних та економічних особливостей різних країн. Її робота може слугувати джерелом натхнення для університетів, які прагнуть розвивати міжнародну співпрацю та впроваджувати ЦСР у свої стратегії [3]. Д. Борозинець на прикладі Сумського державного університету аналізує, як університети можуть інтегрувати ЦСР у свої освітні програми. Вчений пропонує конкретні заходи та підходи, що можуть бути використані іншими навчальними закладами для підвищення своєї ефективності у сприянні сталому розвитку [4].

О. Гондюл досліджує, як ігрові технології можуть бути застосовані для популяризації ЦСР серед широкої аудиторії. Дослідник на прикладі гри «Unicorn Media Camp» демонструє, як інтерактивні медіа можуть стати ефективним інструментом освіти та підвищення обізнаності про сталий розвиток [5]. М. Кондратова аналізує, як концепція сталого розвитку інтегрується у політичні програми різних країн. Вчена розглядає глобальні тенденції та виклики, пов'язані з просуванням ЦСР, що є корисним для розуміння ширшого контексту, в якому діють університети [6].

Н. Резнікова, В. Карп, О. Іващенко досліджують роль зеленого маркетингу в досягненні ЦСР, підкреслюючи значення екологічної відповідальності бізнесу. Їхні висновки можуть бути корисними для університетів у розробці власних екологічних стратегій та програм [7]. М. Трофименко аналізує вплив війни на українські університети, окреслюючи нові виклики та можливості для їхнього

розвитку. Цей контекст є важливим для розуміння специфіки впровадження ЦСР в умовах кризи [8].

Г. Чміль, Н. Кащена, І. Нестеренко розглядають методи контролю витрат на маркетинг, що є важливим для ефективного управління ресурсами в університетах. Їхні підходи можуть бути застосовані для оптимізації витрат на просування ЦСР [9]. І. Яцкевич досліджує, як соціальні медіа можуть бути використані для просування продукції, що є актуальним для університетів, які прагнуть використовувати сучасні цифрові інструменти для популяризації своїх ініціатив у сфері сталого розвитку [10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний прогрес у впровадженні цілей сталого розвитку (ЦСР) в університетах України та Німеччини, залишається низка невирішених питань, які потребують подальшого дослідження та уваги. Однією з основних проблем є недостатнє фінансування та ресурси, особливо в українських університетах, що створює виклики для реалізації довгострокових проєктів та ініціатив.

Крім того, інституційна підтримка та нестабільність політичної волі можуть гальмувати впровадження ЦСР, як на рівні університетських структур, так і національних політик та програм. Інтеграція ЦСР в навчальні програми залишається нерівномірною, що вимагає розробки систематичних підходів до включення сталого розвитку у всі рівні та галузі навчання.

Також відсутність ефективних механізмів моніторингу та оцінки впровадження ЦСР ускладнює розуміння реальних результатів і впливу, що робить необхідним розробку надійних індикаторів та методик оцінки. Питання залучення та активної участі всіх учасників університетської спільноти у впровадженні ЦСР залишається невирішеним. Важливо знайти способи підвищення мотивації та свідомості серед студентів і викладачів. Хоча міжнародна співпраця вже приносить позитивні результати, існує потреба у

більш глибокому та систематичному обміні досвідом між університетами різних країн для досягнення спільних цілей.

Вирішення цих питань є критично важливим для успішного просування цілей сталого розвитку у вищих навчальних закладах України та Німеччини, а також для забезпечення їхнього внеску у глобальні зусилля зі створення стійкого майбутнього.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Стаття зосереджена на спільних та унікальних аспектах стратегій, які вони використовують для досягнення цих цілей, включаючи освітні програми, дослідження та ініціативи, співпрацю з місцевими та міжнародними організаціями, а також вплив на соціальне та екологічне середовище. Саме тому цілями статті є:

1. огляд і пояснення 17 Цілей сталого розвитку, їх значення та важливість для глобальної спільноти, включаючи Україну та Німеччину;
2. роль вищих навчальних закладів у впровадженні Цілей сталого розвитку ООН через формування знань та навичок для майбутніх лідерів;
3. аналіз внеску університетів у досягнення конкретних Цілей сталого розвитку, зокрема подолання бідності, популяризації здорового способу життя, досягненні гендерної рівності та реагуванні на інші соціальні та екологічні виклики.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів (Результати дослідження). Вищі навчальні заклади грають важливу роль у впровадженні Цілей сталого розвитку. Вони є ключовими агентами в навчанні майбутніх лідерів, які зможуть успішно реалізувати Цілі сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (ЦСР) [3].

Вища освіта робить вирішальний внесок у реалізацію ЦСР, найбільше у досягненні Цілі 1 (повсюдна ліквідація злиднів у всіх її формах), Цілі 3

(забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці), Цілі 5 (гендерна рівність), Цілі 8 (гідна робота та економічне зростання), Цілі 12 (відповідальне споживання та виробництво), Цілі 13 (зміна клімату) та Цілі 16 (мир, справедливість та сильні інститути) [2].

У 2015 році Генеральна Асамблея ООН визнала 17 цілей сталого розвитку (ЦСР), які будуть досягнуті до 2030 року. Метою цих 17 цілей є забезпечення сталого, мирного, процвітаючого та справедливого життя на Землі для всіх зараз і в майбутньому [14].

Цілі розвитку є невід'ємною частиною більшості національних планів розвитку та ініціатив щодо іноземної допомоги. У звіті Брундтланда 1980 року сталий розвиток описується як процедура, яка задовольняє сьогодення без негативного впливу на майбутнє [5].

Цілі сталого розвитку - це всеохоплююча основа людського, соціального та екологічного розвитку, яка включає 17 цілей із 169 завданнями. Під час Стокгольмського продовольчого форуму ЕАТ 13 червня 2016 р. колишній директор центру Й. Рокстрем детально розповів про новий підхід до економічних, соціальних та екологічних аспектів Цілей сталого розвитку. Цей метод передбачає, що всі цілі розвитку прямо чи опосередковано пов'язані зі здоровою та стійкою їжею [4].

Як і інші країни-члени ООН, Україна бере участь у глобальному процесі сталого розвитку. Кожна глобальна мета була переглянута з урахуванням деталей контексту країни. Цей процес призвів до створення національної системи з 86 цілей. Це призвело до впровадження КСВ "про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року" указом Президента України 30 вересня 2019 р [6].

Багато вищих навчальних закладів вносять свій внесок у сталий розвиток і повинні надавати вищу освіту, яка є прикладом для розуміння глобальних проблем, активної участі в принципах сталого розвитку та їх реалізації [7]:

1. **Інклюзивний:** до закінчення навчання всі студенти повинні мати рівний доступ до вищої освіти та повну підтримку;
2. **Інноваційний:** використання нових та кращих способів навчання, оцінки та впровадження, які є тісно пов'язані з дослідженнями;
3. **Взаємопов'язаний:** загальна структура та інструментарій сприятимуть міжнародному розвитку, співробітництву та реформуванню, а також обміну знаннями та мобільності персоналу та студентів.

Вищі навчальні заклади можуть суттєво сприяти розвитку знань, навичок та здібностей учнів та суспільства, щоб забезпечити сталий розвиток, захист навколишнього середовища та реалізацію інших важливих цілей. Вони повинні підготувати студентів до того, щоб вони стали активними, критичними та відповідальними громадянами, а також забезпечити можливості навчання протягом усього життя на додаток до їх соціальної ролі [11, 12].

Стратегія просування цілей сталого розвитку для університетів в Україні та Німеччині має свої особливості, але деякі аспекти є спільними [1]:

1. обидві країни можуть включати вивчення сталого розвитку у свої навчальні плани. Це охоплює вивчення екологічних, економічних та соціальних аспектів сталого розвитку, що відповідає сучасним викликам;
2. важливою є підтримка досліджень у сферах, пов'язаних зі сталим розвитком, таких як зелена енергетика, управління водними ресурсами, відновлювані матеріали тощо. Університети можуть сприяти інноваціям через наукові дослідження та технологічні відкриття;

3. університети можуть співпрацювати з місцевими урядовими структурами, міжнародними організаціями та громадськими установами для спільних проєктів та ініціатив у сфері сталого розвитку;

4. важливо проводити освітні кампанії серед студентів, викладачів та громадськості з питань сталого розвитку, щоб підвищувати усвідомленість та мотивацію до дії;

5. університети можуть виступати прикладом в імплементації зелених технологій на власних територіях, впровадженні енергоефективних рішень та інших практик сталого розвитку;

6. університети можуть активно долучатися до досліджень та розробок в сфері відновлюваних джерел енергії, ефективного використання енергії та зменшення залежності від вугілля та інших джерел, що спричиняють викиди;

7. університети можуть впроваджувати стандарти зеленого будівництва у нових спорудах та реконструкціях кампусів, щоб зменшити екологічний вплив і збільшити енергоефективність;

8. Німеччина відома своїми зеленими ініціативами на рівні уряду та місцевих влад. Університети можуть активно брати участь у цих ініціативах, сприяючи їх імплементації та вдосконаленню через наукові дослідження і розробки;

9. Німеччина активно співпрацює з іншими країнами у сфері сталого розвитку через міжнародні наукові ініціативи та програми. Університети можуть брати участь у таких проєктах, сприяючи обміну знаннями та кращим практикам;

10. важливо підвищувати усвідомленість серед студентів, викладачів та персоналу університетів про проблеми сталого розвитку через освітні програми, семінари та інші формати навчання.

Для України це може також означати особливу увагу до адаптації до кліматичних змін та енергоефективності, врахування місцевих потреб і

можливостей. У Німеччині, з вже високим рівнем усвідомленості та інфраструктури, акцент може робитися на подальше зменшення викидів та інноваційних підходах до сталого використання ресурсів. Також, ці аспекти демонструють, що університети у Німеччині можуть відігравати ключову роль у досягненні цілей сталого розвитку, поєднуючи науку, освіту та інновації з практичними заходами для збереження навколишнього середовища та стабільної економіки [13].

Вищі навчальні заклади можуть спровокувати значні зміни, які покращать знання, здібності та суспільний внесок у сталість, захист навколишнього середовища та інші важливі цілі. Вони повинні навчити студентів стати активними, критичними та відповідальними громадянами, а також надати їм шанси навчатися протягом усього життя, щоб виконувати свої соціальні зобов'язання [15].

Висновки. Отже, згідно з представленим оглядом, вищі навчальні заклади в Україні та Німеччині відіграють критичну роль у реалізації Цілей сталого розвитку ООН. Вони є ключовими платформами для навчання та формування майбутніх лідерів, здатних ефективно впроваджувати сталий розвиток в різних сферах, від усунення бідності та забезпечення здоров'я до захисту навколишнього середовища та розвитку стійких економічних систем. Інтеграція сталого розвитку у навчальні програми, співпраця з місцевими та міжнародними партнерами, а також підтримка наукових досліджень і інновацій є важливими компонентами цього процесу.

Високий рівень усвідомлення проблем сталого розвитку у Німеччині дозволяє акцентувати увагу на редукції викидів та інноваціях у використанні ресурсів, тоді як для України важливими є адаптація до кліматичних змін та підвищення енергоефективності. В цілому, вищі навчальні заклади в обох

країнах відіграють не тільки роль освітніх центрів, але й каталізаторів змін, спрямованих на підтримку сталого та справедливого розвитку.

Перспективою подальшого дослідження є вивчення новаторських методів та підходів у навчальному процесі та дослідженнях, спрямованих на підтримку цілей сталого розвитку, а також аналіз ініціатив, що сприяють інтеграції інновацій у практику.

Список використаних джерел

1. Березовський Р. Типологія правозахисних громадських організацій та напрями їх діяльності в контексті реалізації цілей сталого розвитку. *Наукові перспективи*. 2024. №1 (43). С. 69-80. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/np/article/download/8779/8826> (дата звернення: 27.04.2024).
2. Богдан А. О. Концепція просування продукції на зовнішні ринки в умовах воєнного стану : кваліфікаційна робота бакалавра спеціальності 073 "Менеджмент". Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 40 с. URL: <https://dspace.znu.edu.ua/jspui/handle/12345/12850> (дата звернення: 27.04.2024).
3. Болотіна, І. Розвиток стратегії просування товарів на зовнішній ринок. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. С. 1-10. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/36998> (дата звернення: 27.04.2024).
4. Борозинець Д. Удосконалення системи надання вищої освіти у відповідності до цілей сталого розвитку (на прикладі Сумського державного університету): робота на здобуття кваліфікаційного ступеня магістра: спец. 281 - публічне управління та адміністрування. Суми: СумДУ, 2022. 83 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/87756> (дата звернення: 27.04.2024).
5. Булатова О. В., Мітюшкіна Х. С., Кошман Д. В. Впровадження концепції зеленого університету в контексті практичної реалізації принципів сталого розвитку. *Економіка*. 2023. № 26. С. 104–114. URL:

<https://doi.org/10.34079/2226-2822-2023-13-26-104-114> (дата звернення: 27.04.2024).

6. Булатова О. В., Мітюшкіна Х. С., Кошман Д. В. Прогрес країн у досягненні цілей сталого розвитку: Роль освіти. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2024. № 2(20). URL: <https://doi.org/10.15330/apred.2.20.20-31> (дата звернення: 27.04.2024).

7. Гондюл О. Використання ігрових технологій в медіа для досягнення глобальних цілей сталого розвитку (на прикладі авторської гри «Unicorn Media Camp»). *Інтегровані комунікації*. 2023. №1 (15). С. 42-49. URL: <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.156> (дата звернення: 27.04.2024).

8. Калашнікова, С., Власова, І. Розширення фінансової автономії університетів як інструмент підвищення їх соціальної відповідальності. *Університети і лідерство*. 2022. № 13. С. 55-69. URL: <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-55-69> (дата звернення: 27.04.2024).

9. Кондратова М. Сталий розвиток у політичному порядку денному: тенденції просування. *Епістемологічні дослідження в філософії, соціальних і політичних науках*. 2021. №4(2). С. 54-60. URL: <https://doi.org/10.15421/342122> (дата звернення: 27.04.2024).

10. Нестерова М., Атнажева Л., Заможський А. Соціальні інновації та управління різноманіттям у співпраці університетів та громад. *Вища освіта України*. 2023. №1. С. 47–53. URL: [https://doi.org/10.32782/npu-vou.2023.1\(88\).06](https://doi.org/10.32782/npu-vou.2023.1(88).06) (дата звернення: 27.04.2024).

11. Нестерова М., Яценко О., Деліні М., Валенса Г. Європейські цінності міжкультурної комунікації в університетській спільноті. *Вища освіта України*. 2020. № 4. С. 47–52. URL: [https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2020.4\(79\).06](https://doi.org/10.31392/NPU-VOU.2020.4(79).06) (дата звернення: 27.04.2024).

12. Резнікова Н., Карп, В., Іващенко, О. Кліматична адженда і глобальне бізнес середовище: роль зеленого маркетингу в просуванні цілей сталого розвитку *Ефективна економіка*. 2023. №9. С. 1-17. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/46066/> (дата звернення: 27.04.2024).
13. Трофименко М. Університети України в умовах повномасштабної військової агресії Росії: загрози, виклики та нові перспективи. *Університети і лідерство*. 2022. № 14. С. 5-19. URL: <http://repository.mdu.in.ua/jspui/handle/123456789/4586> (дата звернення: 27.04.2024).
14. Чміль Г., Кащена Н., Нестеренко І. Розбудова системи контролю витрат на просування та продаж товарів і послуг. *Інфраструктура ринку: електронний науково-практичний журнал*. 2022. №68. С. 163-169. URL: <https://repo.btu.kharkov.ua/handle/123456789/13471> (дата звернення: 27.04.2024).
15. Яцкевич І. Формування SMM-Стратегії з просування продукції будівельних організацій. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №3 (50). С. 10-14. URL: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-50-2> (дата звернення: 27.04.2024).